

Vizioterápia – az Európai Unió foszladozó jövőképehez

Márfai Molnár László PhD egyetemi docens

Nyugat-magyarországi Egyetem FMK AMI²⁷

ABSZTRAKT: Írásomban Törökország európai integrációs lehetőségeit tekintem át. Ennek összefüggésében kitérek a poszt-szekuláris társadalmi gyakorlat kérdéskörére, ennek európai és iszlamista értelmezéseire. A toleranciamodellek lehetőségei nyomán pedig újabb megfontolásokra utalok. Eszerint a csatlakozott és csatlakozó új tagállamok olyan minőségeket léptetnek be az Európai Unió – jelenleg erősen bomlásnak indulni látszó, korábban elképzelhetetlennek hitt válságok torló hullámaival sújtott – világába, amelynek következtében a hagyományos európai társadalomszervező eljárások korábban nem ismert elemekkel bővülnek.

KULCSSZAVAK: poszt-szekularitás, iszlám, reform, integráció, tolerancia, diverzitás

Bevezetés

Úgy tűnik, hogy funkcionális-strukturális megfelelés van az ipari társadalmak gazdasági-materiális tőkefogalma, valamint ezeknek a tőkefajtáknak az érvényesülési-hasznosulási formája, a termelés, illetve a posztipari társadalmak új típusú tőkéje, a tudás, és ennek hasznosulási formája, a társadalmi kommunikáció vagy más néven a kommunikatív cselekvés között. Ennek értelmében a tudás csak akkor válik hatékonyá, ha beépül a társadalom kommunikatív folyamataiba. Mivel napjaink világméretű folyamatának a globalizációt nevezik meg, szükséges utalni arra, hogy ezzel párhuzamosan megjelent a lokalitás fogalma is, és felértékelődött a mögötte húzódó jelentéstartalom. A lokalitás egyrészt a globalizáció ellenfogalma, másrészt olyan értékek tételezésének gesztusa, amelyek testet öltése nem esetlegesen, hanem a releváns összefüggésekbe ágyazottan jelent meg. A lokalitás ebben az értelemben nem csupán egy hely, egy térség jelentőséggel való felruházása, hanem a hozzá tartozó tudás kiképződése is. „A helyi tudás alapvetően annak ismeretét jelenti, hogy miként kell megbízható lokális szubjektumokat, valamint olyan lokális szomszédságokat létrehozni, amelyekben ezek a szubjektumok felismerhetők és szervezhetők lesznek. Ebben az értelemben helyi tudásnak nem azt tekintjük, ami alapvetően ellentétben áll egyéb tudásokkal – és (nem lokális nézőpontból) a megfigyelő kevésbé lokalizálnak tart – hanem, amit a helyi teleológia és éthosz annak tekint.” (Appadurai: 2001. 3.)

27 marmolnar@fmk.nyme.hu

A török csatlakozási tárgyalások jelenlegi helyzete

Törökország mai helyzetére, társadalmára, gazdaságára, kultúrájára és az ennek keretében szolgáló mindennapi életre számos tényező gyakorol befolyást, melyek figyelmen kívül hagyása következtében csak sematikus képzetek születnek, miközben egyre távolabb kerülünk attól, hogy megértsünk valamit belőle. Ezért is elkerülhetetlen egyfajta komplexebb, konstruktivista szemléletmód érvényesítése a „török kérdés” vizsgálatakor. (Balázs: 2011.)

Az egyik követelmény, melyre később visszatérek, az iszlám egyoldalú értelmezésének kerülése. A másik az Európához kapcsolódó politikai és gazdasági integráció legutóbbi fejleményeinek olyasféle megközelítése, amely nem értékeli túl a nagypolitika nyilvános színtereinek látványos, de sokszor semmitmondó gesztusait. A harmadik pedig a társadalmi kezdeményezések lehetőség szerinti figyelembevétel.

Ha a másodikként említett szempontot tekintjük, azt látjuk, hogy az ezredforduló utáni években a török vezetés rendszeresen jelentős gesztusokkal próbálta jelezni elkötelezettségét az EU-csatlakozás iránt. 2009-et a török kormány a változás évének harangozta be, s ennek szellemében az EU főtárgyalói poszton személyi változást hajtott végre. Egemen Bağış államminiszter 2009. január 8-tól főtárgyaló és a Miniszterelnöki Hivatalhoz tartozó EU Ügyekkel foglalkozó tárca minisztere lett.

Majd fél éves politikai-társadalmi egyeztetés után 2009. januárban a török Parlament ratifikálta a közösségi vívmányok átvételére vonatkozó harmadik nemzeti programot (National Programme of Turkey, ANP), mely átfogó menetrendet tartalmaz a Törökország modernizációjához és uniós csatlakozásához elengedhetetlen politikai, gazdasági kritériumok teljesítésére, valamint az *acquis* átvételét szolgáló reformok végrehajtására. A dokumentum a 2008. februárban aktualizált Csatlakozási Partnerség rövid és középtávú prioritásaira építve meghatározza a szükséges intézményi és jogi reformokat, melyeket a kormány részben saját, nagyobb részt uniós forrás felhasználásával hajt végre 2011-ig. Az új nemzeti program összesen 473 jogszabályváltozást vetít előre, ezek közül egyes – így a pártokat, számvéviszéki ellenőrzésüket vagy az ombudsman hivatalát érintő kérdések – alkotmánymódosítást igényelnek.

Az ANP több mint 21 milliárd eurós költségvetésének legnagyobb részét a környezetvédelem területére, azon belül az infrastrukturális fejlesztésekre fordítják. Az ANP része több nemzetközi szerződés, például a Kulturális Sokszínűségről szóló UNESCO-Egyezmény, az ENSZ Kínzás és Más Kegyetlen, Embertelen és Megalázó Bánásmódról szóló Egyezmény Kiegészítő Jegyzőkönyvének, az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Európai Egyezmény Megkülönböztetés Tilalmáról szóló Kiegészítő Jegyzőkönyvének ratifikálása.

2008-ban előrelépés történt az EU-török kapcsolatok terén kulcsfontosságú tényezővé vált két jogszabály kapcsán: a parlament elfogadta az alapítványi törvényt, és módosította a Btk.-nak a szólásszabadságot korábban jelentősen korlátozó 301. cikkelyét. Az Európai Bizottság 2008. évi országjelentése sürgette a török kormányt, hogy a politikai pártok, a civil társadalom, valamint az etnikai és vallási csoportok bevonásával folytassa a megkezdett alkotmányozási folyamatot.

A csatlakozási folyamat során, de nem utolsó sorban az EU-török kapcsolatok normalizálása miatt is, a török kormánynak maradéktalanul végre kell hajtania az EK-Törökország között létrejött társulási megállapodást, valamint az ahhoz csatolt kiegészítő jegyzőkönyvet. Amennyiben Törökország 2009 decemberéig nem teljesíti kötelezettségvállalását, az kihatással lehet a tárgyalási folyamatra.

A Törökországgal szemben folytonosan újabb és újabb igényeket, kifogásokat támasztó Európai Uniónak azonban számolnia kell saját, megváltozott helyzetével is. Hiszen az időközben lezajlott gazdaságpolitikai események, a 2010-2011 során Délnyugat-Európát alapjaiban megrázó, korábban elképzelhetetlen gazdasági csődhelyzet, az euro-övezet válsága beláthatatlan következményekkel járhat. Az érintett társadalmakat sújtó, átfogó krízis mellett a csatlakozás esélyeit fontolgató társadalmak szkeptikusainak térnyerésére is nagy valószínűséggel következtethetünk, úgy tűnik, nem minden alap nélkül. (Aydin-Çakır 2007).

Ugyanakkor a 2011 során a közel-keleti térségben, elsősorban az észak-afrikai arab államokban lezajlott, sokszor forradalmi, vagy polgárháborús elemeket sem nélkülöző változások, melyek egy része ma sem tekinthető lezártnak, még inkább felértékeli Törökország térségbeli kulcsszerepét, mint az egyetlen olyan államot, amelynek katonai ereje, közvetítőszerepe ma is stabil, szemben Egyiptom, Líbia, Szíria megbolydult, forrongó, vagy egyenesen kiszámíthatatlanná vált társadalmaival. (Balázs 2011).

Poszt-szekularitás és az iszlám Törökországban

Egybehangzó vélekedés Európában, hogy meghatározó lesz Törökország felvételekor az a mintegy 70 millió fős lélekszámú népesség immáron EU-tagként, akik az iszlám által is megalapozott kultúrát képviselik majd az EU-ban. Ám a Törökországgal kapcsolatos leegyszerűsítő európai sztereotípiák két nagy csoportra oszthatók. Az egyik szerint a modern Törökország elsősorban társadalmi, gazdasági adottságai (magas népességszám, viszonylagos elmaradottság, nagy terület, labilis gazdaság) miatt jelenthet problémát az EU számára. Ebben az összefüggésben a modern török állam úgy jelenik meg, amelyben Kemal Atatürk és követőinek reformjai nyomán laikus állam működik, a probléma a társadalmi és gazdasági instabilitás. (Flesch: 2007.)

A másik képzet szerint Törökország elsősorban az iszlám kultúrkörhöz való kötődése miatt problematikus, ahol az utóbbi években egyre erőteljesebben jelentkező fundamentális mozgalmak kétségbe vonják a világi állam Európából átvett legitimitációját, és vallási alapú társadalomszervezést szorgalmaznak. Ennek alapján Törökországot hasonló veszély fenyegeti, mint Iránt, ahol a modernizáció kudarcaként az ország teokratikus uralom alá került 1978 után. Ez a nézet az iszlámnak néhány közhelyre szorítókozó képzetén alapszik, és nem veszi figyelembe, hogy az iszlám esetében nem érvényesíthető az európai kereszténységben megszokott központosító felfogás, sem pedig az a képzet, hogy az iszlám alapján felépülő művelődésekre valami stagnálás lenne jellemző. Válságok itt is vannak, mint ahogy a mai európai társadalmak számos intézménye, eljárásmodja is egyre kevésbé kielégítően működik. Nem zárható ki persze az sem, hogy bizonyos társadalmi válsághelyzetben a politikai iszlám veszi át a társadalom szövívőjének szerepét. (Zürcher 2004).

Mint mindig, az igazság persze valahol most is máshol van, tehát egyik nézet sem állja meg a helyét ebben a sztereotipikus formában. Tény, hogy Törökországban következetes, mondhatnánk kíméletlen szekularizáció folyt le az 1920-as évektől fogva. Ennek jellegét egyes mai török elemzők is a francia modernizációs szekularizmushoz hasonlónak vélik, megkülönböztetve a szekularizmusnak egy passzív (pl. USA) és egy asszertív válfaját, amely minden intézményes szintén érvényesül. (Kuru, 2006). Az is felvethető, hogy maga a kemalista szekularizáló ideológia: „laikçilik” megkülönböztetést igényel a modern állam szekularizáló, laicista gyakorlatától: „laiklik” (Kuru, 2006).

Ugyanakkor az is igaz, hogy az iszlám – hasonlóan más vallásokhoz – válságok és megújulások egymást követő sorát éli meg. Ennek nyomán feltételezhető, hogy Törökországban is a szekularizáló tendenciák visszaszorulhatnak egyfajta poszt-szekuláris társadalomformáló gyakorlat javára. Ennek már ma is láthatjuk megjelenési formáit. Ebben az esetben nem érintjük a politika napi gyakorlatát, mert – hasonlóan Európához – a különféle szellemi, vallási értékekre való hivatkozással magukat legitimáló politikai erők a „longe durée” folyamatokhoz képest a pillanat világát képviselik csupán, így hatásuk is ennek megfelelően jelentéktelen.

Ezzel ellenben bizonyos szellemi vezetők által kialakított innovatív eszmerendszer lényeges hatással lehet a művelődés és társadalomalakítás hosszú távú gyakorlatai számára is. Esetünkben két török iszlamista reformer, Said Nursi és Fethullah Gülen nevét kell kiemelnünk. Náluk lényeges, hogy nem utasítják el a modernséget a premodern viszonyok életre galvanizálásának reménytelen kísérlete jegyében, hanem számolnak vele, tudomásul veszik meghatározó vonásait, és azt kutatják, hogy ezen belül, vagy inkább ezen túl hogyan lehetséges termékeny cselekvés a hívő muszlim számára.

Ebben a megközelítésben a modern társadalomban való tevékeny részvétel és a világ racionális megismerése követhető, sőt szükségszerű út. Az egy nemzedékkel korábban élt Nursi eszméit napjainkban Gülen gondolja tovább. Felfogásában a világi intézmények, a gazdaság, a média, sőt a globalizáció folyamatai hasznosítható eszközök, hogy az iszlámra alapozott társadalmi gyakorlat egyfajta függetlenségre tegyen szert.

„A vallás, különösen az iszlám, az egyik legkritikusabb témává vált az elmúlt években. Napjaink kultúrája a vallást empirikus módszerekkel értékeli, akár antropológiai vagy teológiai, pszichológiai vagy pszichoanalitikus nézőpontból is történik a megközelítés. Egyrészt a vallás egy belülről tapasztalt és megélt jelenség, amely többnyire az élet állandó területeivel kapcsolatos. Másrészt a hívők vallásukat filozófiának tekinthetik, racionális alapelvek egész csoportjának, vagy pusztán misztikának. A nehézségek csak szaporodnak az iszlám esetében - néhány muszlim és politikai szereplő sokkal inkább úgy állítja be, mint tisztán politikai, szociológiai és gazdasági ideológiát, mintsem vallást.

Ha pontosan elemezni akarjuk a vallást, demokráciát, vagy bármilyen más rendszert vagy filozófiát, az emberi természetre, emberi életre kell fókuszálnunk. Ebből a nézőpontból a vallást általában véve és különösen az iszlámot nem lehet azonos alapokon összehasonlítani a demokráciával vagy bármely más politikai, társadalmi, vagy gazdasági rendszerrel. A vallás elsősorban az élet és létezés megváltozhatatlan aspektusaira összpontosít, ugyanakkor a politikai, társadalmi és gazdasági rendszerek vagy ideológiák csak mindennapi életünk bizonyos változó társadalmi aspektusait érintik. Az élet azon területei, amely a vallást elsősorban foglalkoztatják, ugyanannyira fontosak és érvényesek ma, mint az emberiség hajnalán, és a jövőben is azok lesznek. Az evilági rendszerek a körülményeknek megfelelően változnak, ezért csak az adott kor keretei szerint értelmezhetőek. Az Istenben való hit, a túlvilág, a próféták, a szent könyvek, angyalok, és az isteni elrendelés azonban nem függ a változó időktől. (...)

Ha az emberi lényekre, mint ép egészségre tekintünk anélkül, hogy figyelmen kívül hagynánk létezésük spirituális dimenzióját és spirituális szükségleteiket, hogy elfelejtenénk, az emberi élet nem korlátozódik a halandó életre, és hogy az emberek sóvárognak a halhatatlanság után, a demokrácia elérheti tökéletességének csúcsát és még több boldogságot hozhat el az emberiség számára. Az egyenlőség, tolerancia és igazság muszlim alapelvei segíthetnek ennek megvalósításában.” (Gülen 2007).

Az ilyesféle törekvések jellemzője, hogy innovatív jellegüket abból nyerik, hogy a tradicionális iszlám terminológiát kortársi értelmezésben, napjaink problémáira vonatkoztatva alkalmazzák. Ez az eljárás európai párhuzamát talán Martin Heidegger személyében találja meg, aki a preszókratikus bölcséleti hagyomány nyomán alakított ki stratégiát az ipari modern társadalom megértésére.

Poszt-szekularitás és toleranciamodellek

Jürgen Habermas nagy visszhangot kiváltó gondolatot fogalmazott meg arról, hogy bár a modern társadalmak egyben a szekularizáció folyamatát involválják, létezhetnek a modernizációnak olyan alakzatai, közeljövőbeli megjelenési formái, amelyben az általa posztszekulárisnak nevezett átalakulást képviselik.

„A modern társadalmak „posztszekulárisként” való újabb jellemzése a tudat egy olyan átalakulására utal, amelyet mindenekelőtt három jelenségre vezetek vissza.

Először is a sokszor vallási ellentétként tált világméretű konfliktusoknak a média által közvetített felfogása változtatja meg a köztudatot. Nem is kell hozzá a fundamentalista mozgalmak előretörésétől és a vallási színezetű terrorizmustól való félelem, hogy szemléltetni lehessen az európai polgárok számára saját szekuláris tudatállapotuk világméreteken megmutatkozó viszonylagosságát. Ez elbizonytalanítja a vallás belátható időn belüli eltűnésére vonatkozó szekuláris meggyőződést, és megfosztja a szekuláris világfelfogást minden triumfalizmusától. Annak a tudata, hogy egy szekuláris társadalomban élünk, többé már nem kapcsolódik egybe annak a bizonyosságával, hogy az előrehaladó kulturális és társadalmi modernizálódás a vallás nyilvános és személyes jelentőségének rovására fog végbemenni.

Másodszor a vallás jelentősége a nemzeti nyilvánosságban is megnőtt. Itt nem elsősorban az egyházaknak a médiákban hatékony önmegjelenítésére gondolok, hanem arra a körülményre, hogy a vallási közösségek a szekuláris társadalmak politikai életében egyre inkább az értelmezői közösségek szerepét veszik át. Releváns akár meggyőző, akár éppen tanító módon gyakorolhatnak hatást a nyilvános véleményformálásra és akarati elhatározásokra döntő kérdésekben. Világnézeti pluralista társadalmaink érzékeny rezonáló hátteret képeznek, mert a politikai szabályozást igénylő értékkonfliktusokban egyre gyakrabban tanúsítanak megosztottságot. Az abortusz vagy az eutanázia legalizálása, a reprodukciós orvostudomány bioetikai kérdései [klónozás, lombikbébi], az állatvédelem és a klímaváltozás kérdéseiről folyó vitában – az ilyen és ehhez hasonló kérdésekben az érvelés helyzete olyan nehezen áttekinthető, hogy egyáltalán nincs előre eldöntve, hogy melyik fél hivatkozhat a helyes morális intuíciókra.

A helybeli felekezeteknek egyébként az idegen vallási közösségek fellépése és vitalitása csak növeli a saját rezonanciáját. A közelükben élő muszlimok, ha hivatkozhatok erre a Hollandia és Németország számára egyaránt fontos példára, a keresztény lakosságot egy rivális vallásgyakorlattal való szembesülésre kényszerítik. A szekuláris állampolgárokban is jobban tudatosítják a nyilvánosan megjelenő vallás relevanciáját.

A munkát kereső és menekült bevándorlás, mindenekelőtt a tradicionális kultúrájú országokból – ez a harmadik ösztönző a lakosság tudatának átalakulására.

Európának a 16. századtól kezdve meg kellett tanulnia, hogy együtt éljen a felekezeti megosztottsággal a saját kultúráján és társadalmán belül. A bevándorlás következtében a különböző vallások közti éles disszonanciák az életformák pluralizmusával járnak együtt, ami tipikus a bevándorló társadalmaknál. Több mint a vallási irányok sokféleségéből adódó kihívás az európai társadalmakban, amelyek maguk is a posztkoloniális bevándorló-társadalommá alakulás fájdalmas folyamatán mennek keresztül. A különböző vallási közösségek toleráns együttélésének kérdését csak tovább élezi a bevándorló kultúrák társadalmi integrációjának súlyos problémája. A globalizált munkaerőpiacok feltételei között ennek az integrációnak a növekvő szociális egyenlőtlenség megalázó feltételei mellett is sikerülnie kell.” (Habermas: 2008. 51-52.)

A nacionalizmus tipológiája

Ernest Gellner sajátos tipológiát dolgozott ki a nacionalizmus megjelenésére, amely modellként szolgálhat annak megértéséhez is, hogy a történelem korábbi szakaszaiban és a közeljövőben milyen összefüggések nyomán jelenhet meg a társadalomban a tolerancia, illetve mikor számolhatunk ennek hiányával, illetve az ezt követő latens vagy manifeszt konfliktusokkal. A szerző szerint a hatalmi és iskoláztatási egyenlőtlenségek csak akkor vezetnek társadalmi konfliktusokhoz, ha kulturális differenciálódás is kíséri őket. A táblázatban összefoglaltak szerint az 1. sor a korai iparosodás kiinduló helyzete, amikor mind a hatalom, mind a tudás kevesek kezében van, de jogfosztottak kulturálisan nem különböznek a kiváltságosaktól. „A 3. sor a kései ipari társadalomnak felel meg, melyet az iskoláztatáshoz való tömeges hozzáférés és ezzel párhuzamosan a kulturális különbségek hiánya jellemez. Ez esetben még kevésbé kell számítanunk konfliktusokra, mint az 1. sornál. Ugyanakkor felmerül az a bonyolult és nehéz kérdés, vajon a fejlett ipari társadalom mint olyan létrehozhat-e valaha is olyan közös kultúrát, amely átível a mostanra lényegtelené vált nyelvi különbségek fölött. Mikor az emberek többé-kevésbé ugyanazokban a fogalmakban gondolkodnak, valószínűleg nem számít, milyen szavakkal fejezik ki magukat – vélhetnének. Ha ez így van, akkor a 3. sor az emberiség közös jövőjét vetíti előre – már amennyiben eljön az ipari világ teljessé válása.” (Gellner: 2007. 10.)

A 7. és 8. esetben a magas kultúrához való hozzáférés fel sem merül, mivel az erre való igény és lehetőség is hiányzik ezekben a társadalmakban. Ennek megfelelően a 2. a 4. és a 6. eset a fentebbi tényezők konfliktusos összefüggését vázolja. A 2. pontban a hatalmon lévők kiváltságos műveltség birtokosai, miközben nagy tömegek olyan népi kultúrán osztoznak, amely hosszas munkával rivális magas kultúrává formálható, ahogy ez Közép-Kelet Európa térségében történt. A 4. esetre példa a 19. századi, egyesülés előtti Itália és Németország,

ahol hatalmi egyenlőtlenségek mellett a kultúrához való nagyfokú hozzáférés volt jellemző. A 6. sor jelöli mindazokat a helyzeteket, amikor a valamilyen gazdasági, technikai vagy kulturális jártasság a politikai és/vagy katonai hatalom hiányával társul. Az iparosodás előtt és annak hajnalán ezt az állapotot képviselték a diaszporikus népcsoportok (örvények, zsidók, görögök stb.), míg a modern nyugati ipari tömegtársadalomban például a törökök, kínaiak, indiaiak jelenléte képviseli ezt. E modell alapján válik érthetővé, miért fordul a hatalom olyan szívesen e diaszporikus rétegek üldözéséhez, olykor megsemmisítéséhez, hiszen így az ilyesféle tudást nélkülöző tömegek indulatait is célirányosan levezetheti, miközben a hatalmi viszonyok megváltozásától sem kell tartania.

1. táblázat Nacionalizmust szító és akadályozó történelmi helyzetek

	P ~P E ~E	
1.	A A	A korai iparosodás etnikai katalizátorok nélkül B „Habsburg” (valamint dél- és kelet-európai) nacionalizmus
2.	A B E E	
3.	A A	A érett, homogén ipari társadalom B nyugati típusú, klasszikus liberális nacionalizmus
4.	A B ~E E	
5.	A A	dekabrista felkelés, nem nacionalizmus diaszpóra- nacionalizmus
6.	A B ~E ~E	
7.	A A	a nacionalizmus korát megelőző atipikus helyzet a nacionalizmus korát megelőző tipikus helyzet
8.	A B	

Forrás: Gellner 2007: 9

Jelmagyarázat:

~ valaminek a hiánya vagy tagadása

P= hatalom E= hozzáférés az iskoláztatás korszerű formáihoz

A és B egyes kultúrák. Mindegyik számozott sor egy lehetséges helyzetet jelöl. A és B együtt két kultúra együttélésére utal ugyanazon a területen; A és A együtt a kulturális homogenizálódás esete. Amennyiben az A vagy B betű az E és/vagy P alatt áll, akkor a szóban forgó kulturális csoport hozzáfér az iskoláztatáshoz vagy a hatalomhoz; ellenben ha ~E vagy ~P alá kerülnek, mindezekből ki vannak zárva. A csoportok helyzetét a legközelebbi fölöttük álló E-ről és P-ről olvashatjuk le.

Az idegenek, a bevándorlók elleni egyik leggyakoribb érv napjainkban – miután a felsőbbrendűség összes eddigi képzetéről kiderült, hogy alapja nincs, csupán durva, ideologikus önáltatás – hogy a migrációt követően a bűnözés növekedésnek indul. Ez a feltevés ok-következmény összefüggést feltételez az „idegenek” megjelenése, a kulturális másság jelenvalóvá válása és az erőszak expanziója között. Ez a fajta gondolkodása azonban elfeledkezik arról, hogy az erőszak féken tartása

a központi hatalom monopóliuma lett az újkori Európában. Így tehát terjedése is elsősorban a központi hatalom működési zavaraira vezethető vissza. „A maffia csak ott ügködhet sikeresen, ahol a törvénytelenység elharapózása megnehezíti az intézményes bűnüldözést. Nagy a valószínűsége, hogy több maffiózó kupálódik ki tisztas üzletemberré, mint fordítva. A modern ember voltaképpen nem sokat tud az erőszak alkalmazásáról vagy kivédéséről; nincs is benne gyakorlata. Alkalmanként persze kivételek is akadnak, például azok, akiknek együtt kell élniük a nagyvárosi bűnözéssel holmi omladozó nyomornegyedben.” (Gellner: 2007. 4.)

A kulturális diverzitás előnyei

A 2004-es és 2007-es bővítés nyomán az EU 13 olyan taggal bővült, akiknek ugyan problematikusak lehetnek a különféle szempontból vett gazdasági mutatóik a nyugat-európai államokhoz képest, de csatlakozásuk hozományaként olyan kulturális örökséggel és szellemi tőkével gazdagították az EU-t, ami jelentősen hozzájárul az európai kontinens közös keretek között hosszú távra megalapozottá váló kulturális diverzitásához, ami a társadalom, és ezen belül többek között a gazdasági rendszer innovációjának és életképességének a feltétele.

A bővítés eddigi lépései nyomán az európai művelődés olyan hagyományai csatlakoztak az EU intézményrendszeréhez, mint a protestantizmus és katolicizmus közép-európai változatai, valamint a keleti kereszténység által megalapozott kultúrák paradigmái. De Bulgária csatlakozásával megjelentek az EU iszlám polgárai is, javarészt török nemzetiségűek, akik mintegy előőrsei annak a döntő lépésének, amikor Törökország is az EU teljes jogú tagjává válik. Ezzel egy újabb, döntő fejlemény következik be Európa történetében. A török kultúra gazdagsága és iszlámhoz való kötődése az európai integráción belül eddig nem ismert impulzusokat szolgáltat majd Európa művelődési folyamatainak kibontakozásához. Eddig is éltek törökök Nyugat-Európában több milliós lélekszámban. De nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egészen mást jelent egy (gazdasági) migráns lét lehetősége, mint saját lokalitásába beágyazott lét kulturális implikációi.

A török csatlakozás nyomán világossá válhat az európai többség számára, amit a kutatók már évtizedek óta tudtak, hogy Törökország Európa része volt korábban is, sőt, az egykori Oszmán Birodalom nem külső, elnyomó hódító volt Európa történetében, hanem egy sokáig sikeres integrációs kísérlet megvalósítója a délkelet-európai térségben. Mint ahogy arra már Hajnal István is rámutatott az 1930-as években írott történeti munkáiban, az Oszmán Birodalom fennállásának legalább az első három évszázadában prosperáló államalakulat volt, amely eredményesen integrált nagyobb térségeket a Bizánci Birodalom örököseként.

„A török birodalom csak a XVI. században egyesítette a mohamedán világot, az újkor elejéig még csak balkáni és kisázsiai hatalom volt. Nem áll tehát az, hogy

eredetileg az iszlám fanatizmusa tört volna a kereszténység ellen, hanem elsősorban egy új uralmi szervezet hódított magának helyet a belső természetének megfelelő talajon. (...) Jóideig nincs rideg ellentét kisázsiai szeldzsuk-török államok s velük Oszmán törzsének állama és a kereszténység között. A törökségnek nagy keresztény múltja is volt, az Iszlám befogadása előtt jelentékeny része az orientális keresztény felekezetekhez csatlakozott” (Hajnal: 1936. 284).

Napjainkra vonatkoztatva a történelmi értelmezést, úgy tűnik, a törökellenes érvelés Európában nagyobb részt ideológiákból építkező retorika. A gazdasági kifogások jelentékeny része is retrospektív jellegű, hibásan általánosítja egy bizonyos időszak állapotát a társadalom egész életére, ahogyan ez már Kína és India esetében is történt. Mindezek forrása az európaiak időleges technológiai, gazdasági fölényéből fakadó felsőbbrendűségi tudata volt. Az Oszmán Birodalom esetében a problémahelyzet akkor keletkezett, amikor az európai modernizáció üteme felgyorsult, és a Birodalom nem tudott ezzel kellően lépést tartani, illetve közben a modern nemzeteszmé is terjedésnek indult a Balkánon a 19. században. Magát az Ottomán Birodalmat hiba lenne valami stagnáló, eleve kudarcra ítélt, elnyomó hódítónak látni és láttatni, már csak azért is, mert fennállása alatt nem szűkölködött gazdasági és politikai reformkísérletekben, legfeljebb ezek eredménye nem volt olykor kielégítő. A gazdasági innovációra példa, hogy az Újvilágból behozott kultúrnövények és háziállatok (kukorica, paprika, paradicsom, pulyka – ez utóbbi angol neve: turkey bird is az eredetre utal) eredményes európai honosítása is az Oszmán Birodalomban történt meg, annak is a balkáni részén.

Összefoglalás

Az Európai Unió keleti bővítésének hatásai – az eddig sorra vett összefüggések alapján – kétirányúnak mutatkoznak. Egyfelől a nyugat-európai integráció elfogadtatja új keleti tagjaival saját normáit, jogrendszerét, elvárásait, illetve az ehhez kapcsolódó pénzügyi-támogatási feltételrendszert. Másrészt a csatlakozott és csatlakozó új tagállamok olyan minőségeket léptetnek be az Európai Unió – jelenleg erősen bomlásnak indulni látszó, korábban elképzelhetetlennek hitt válságok torlódó hullámaival sújtott – világába, amelynek következtében a hagyományos európai társadalomszervező eljárások korábban nem ismert elemekkel bővülnek. Ezek eredetüket tekintve nem a politikai elit hatalmi kelléktárából származó retorikus ideológiák, hanem a társadalmi tapasztalat gyakorlatából nyert eljárás módok, szervezőelvek. Ide sorolhatók az innovatív gazdálkodás újításai, a társadalom mindennapi életében regeneráló szereppel bíró új kulturális mintázatok, az önszervező, önszervező cselekmények, és így tovább. Mindezek cáfolják az Európa délkeleti határán élő társadalmak passzivitásáról elterjedt közhelyeket is. Az integrált Európában való megjelenésük

nyomán rövid és hosszú távon egyaránt az európai társadalmi-kulturális gyakorlat átalakulása várható, különösen akkor, ha a bővítés a következő években a Balkán és Törökország felé ténylegesen folytatódik. (Kirişçi: 2006). A regionalitás/lokalitás felértékelődése és új kommunikatív terek képződése talán egyszer majd elvezethet olyan új közösségi gyakorlat létrejöttéhez, amelyben történelmi léptékben mérve is előnyös módon találkoznak a társadalom tagjainak igényei és lehetőségei.

Irodalom

- Appadurai, Ariun (2001): A lokalitás termelése. *Regio*, 2001/3.
- Aydin, Senem and Çakır, Ruşen (2007): Political Islam in Turkey. CEPS Working Document No. 265/April 2007
- Flesch István (2007): A Török Köztársaság története. Corvina: Budapest
- Gellner, Ernest (2007): A nacionalizmus tipológiája. *Regio*: 2007/1. 3-25.
- Gülen, Fethullah (2007): Az iszlám és a demokrácia komparatív megközelítése, in: Gülen Fethullah honlapja: <http://hu.fguelen.com/content/view/4/18/>
- Habermas, Jürgen (2008): A szekularizáció dialektikája. *Magyar Lettre Internationale*: 71. 2008. tél 51-54.
- Hajnal István (1936): Az újkor története. Révai: Budapest.
<http://www.mfa.gov.hu/kulkepvisolet/TR/hu/>
- Kirişçi, Kemal (2006), Turkey's Foreign Policy in Turbulent Times, EU-ISS Chaillot Paper No.92, EU Institute for Security Studies, Paris.
- Kuru, Ahmet T. (2006), "Reinterpretation of Secularism in Turkey: The Case of the Justice and Development Party", in M. Hakan Yavuz (ed.), *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Salt Lake City: University of Utah Press.
- Öniş, Ziya (2006), "The Political Economy of Turkey's AKP", in M. Hakan Yavuz (ed.), *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Salt Lake City: University of Utah Press.
- Zürcher, Erik (2004): *Turkey. A Modern History*. I.B. Tauris: London